

*Філіппов М. О., викладач кафедри конституційного, адміністративного і міжнародного права
НА ДПС України ім. Б.Хмельницького (м. Хмельницький)*

АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОТЕХНОЛОГІЙ НЕІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ДЕТЕКЦІЇ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ОФІЦЕРАМИ-ПРИКОРДОННИКАМИ У СВОЇЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті здійснено психологічний аналіз практики використання психотехнологій неінструментальної детекції недостовірної інформації офіцерами відділів по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ у своїй професійній діяльності. Підкреслюється, що знання офіцерами можливостей психотехнологій неінструментальної детекції недостовірної інформації і нещирості у поведінці людини є важливою передумовою їхньої успішної діяльності з розслідування і розкриття правопорушень на державному кордоні України.

Ключові слова: психотехнології, неінструментальна детекція, недостовірна інформація.

В статье осуществлен психологический анализ практики использования психотехнологий неинструментальной детекции недостоверной информации офицерами отделов по работе с иностранцами и административного внедрения ДПСУ в своей профессиональной деятельности. Подчеркивается, что знания офицерами возможностей психотехнологий неинструментальной детекции недостоверной информации и неискренности в поведении человека является важной предпосылкой их успешной деятельности по расследованию и раскрытию правонарушений на государственной границе Украины.

Ключевые слова: психотехнологии, неинструментальная детекция, недостоверная информация.

Вступ. Боротьба зі злочинністю на державному кордоні - злободенна і складна проблема сучасної України. Мова йде головним чином про нелегальну міграцію, торгівлю людьми і контрабанду зброї, товарів, незаконне переміщення культурно-історичних і валютних цінностей, наркотрафік тощо. У практиці роботи офіцерам відділів по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ доводиться зіштовхуватися з небажанням затриманих правопорушників давати у своїх показаннях достовірну інформацію. Таке небажання викликається усілякими причинами: страхом за свою долю або своїх близьких, загальною антигромадською установкою затриманого, неправильною оцінкою складної ситуації, невір'ям у торжество закону і справедливості тощо, страхом відповідальності перед кримінальним співтовариством. Ця особливість значущо збільшується негативними процесами, що відбуваються у нашому суспільстві і пов'язаними з низьким рівнем правосвідомості і правової культури громадян.

Мета статті – психологічний аналіз практики використання психотехнологій неінструментальної детекції недостовірної інформації офіцерами відділів по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ у своїй професійній діяльності.

Результати дослідження. Професійне спілкування відіграє величезну роль у діяльності офіцерів відділів по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ. У межах нашого дослідження були виявлені такі соціально-психологічні особливості професійного

спілкування: формалізація спілкування, конфліктний характер спілкування, наявність множинності цілей у кожному акті спілкування, специфіка психічних станів учасників спілкування, особливе значення психологічного контакту.

Однією з найпоширеніших форм професійної діяльності офіцерів відділів по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ є опитування. При цьому виділяють опитування у безконфліктній ситуації (необхідно виявити психологічні особливості опитуваного правопорушника, вплив психічного стану правопорушника на його показання, мотиви недостовірної інформації, що надається з його боку, психологічні чинники, що впливають на відтворення ним події; і у конфліктній ситуації (виділяють структуру помилкового висловлення і види брехні; психодіагностичні ознаки недостовірної інформації, що повідомляється; докази поведінки; мотиви і цілі обмови (самообмови); методи викриття лжесвідка; прийоми нейтралізації агресивної поведінки допитуваних осіб.

Розглянемо лжесвідчення як форму брехні, що найбільш часто зустрічається у діяльності офіцерів відділів по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ. Це складний і різноманітний за формою феномен, що одержав своє поширення в їхній професійній діяльності. Проведене нами дослідження проблеми повідомлення недостовірної інформації показало, що високий рівень брехливості є суспільно небезпечною тенденцією і має потребу у серйозних наукових дослідженнях (табл. 1).

Розподіл рівнів суспільної небезпеки повідомлення недостовірної інформації (у % від загального обсягу показань допитуваних)

Рівні суспільної небезпеки повідомлення недостовірної інформації	%
Ненебезпечно	9,1%
Середній рівень небезпеки	25,7%
Високий рівень	40,3%
Украй високий рівень	10,4%
Не відповіли	14,5%

Аналіз тестових відповідей показав високу готовність респондентів активно надавати недостовірну інформацію у різних ситуаціях, коли потрібно давати показання у відношенні найближчого соціального оточення респондентів. Як інші причини лжесвідчення найчастіше вказували «безвихідність» ситуації і сімейну близькість

до людини. Ця обставина доводить високу актуальність наукового дослідження феномену надання недостовірної інформації і необхідність розробки професійно-технологічного інструментарію її детекції у професійній діяльності офіцерів відділів по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл готовності респондентів надавати недостовірну інформацію залежно від тісноти їхніх родинних відносин (у частках від загальної кількості показань), n=100

Ступінь тісноти стосунків	Бали
Родичі	5
Батьки	3
Близькі через інтимні стосунки	2
Інша причина	2
Не здатні надавати недостовірну інформацію	1
Важко відповісти	2

Більшість вчених, що займаються проблематикою брехні, виявлять солідарність, висловлюючи думку про необхідність удосконалення законодавства і підвищення професіоналізму персоналу правоохоронних органів у справах, що потребують успішного виявлення нещирості. На нашу думку, цей перелік не є повним і до нього слід додати одержання психологічних навичок неінструментальної детекції недостовірної інформації, відсутність яких не дозволяє офіцерам відділів по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ успішно виявляти брехню у межах своєї професійної діяльності.

Аналіз феномену надання недостовірної інформації у практиці роботи офіцерів відділів по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ показав, що нещирість учасників процесу є своєрідним методом боротьби із правоохоронною системою нашої держави. Цей метод може набувати різних форм: прихована або явна брехня, проста за структурою брехня або витончена, повна брехня, або часткова. Незалежно від форм брехні правопорушник здатний спрямовувати розслідування по помилковому шляху і заводити його в тупик.

Прояв брехні може бути як пасивним - замовчування правопорушником відомих йому фактів, так і активним - правопорушник свідомо повідомляє недостовірну інформацію. Проведений нами аналіз дозволив класифікувати усі форми надання недостовірної інформації, які зустрічаються у практиці професійної діяльності офіцерів відділів по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ: неправдиве свідчення, помилкові висновки, помилковий донос, наклеп, обмова, самообмова.

Деякі дослідники у галузі права вважають, що свідоме повідомлення недостовірної інформації являє собою двухоб'єктний злочин. Першим об'єктом злочину є правосуддя, другим виступають інтереси самої особистості. Зважаючи на психологічний характер нашого дисертаційного дослідження, це поняття розглядається з позиції однооб'єктного злочину з можливістю заподіяння шкоди іншим суспільним відносинам, що виступають як другорядні об'єкти надання недостовірної інформації (що зазіхають на основний об'єкт, з погляду небезпеки і заподіяння йому шкоди). Розповсюдженням другорядним об'єктом надання недостовірної інформації є інтереси самої особистості. З

огляду на цю обставину, закон передбачив підвищену кримінальну відповідальність за такий вид злочину і визначав його як кваліфікуючу ознаку свідомо неправдивого свідчення.

Повідомлення недостовірної інформації здатне заподіяти матеріальну шкоду громадянину і зачепити майнові інтереси громадських і державних організацій. Разом з тим, недостовірна інформація, що міститься у таких свідченнях, здатна нанести матеріальний і моральний збиток. Тим самим, основним об'єктом неправдивого свідчення завжди буде правосуддя, а другорядними будуть виступати різні суспільні відносини.

Особливим різновидом повідомлення недостовірної інформації є обмова. У науковій літературі можливо зустріти різні визначення цього феномена. На нашу думку, найбільш точними і вірними є визначення, дане О.М. Бандуркою [2]. У першому випадку під обмовою розуміються показання обвинувачуваного, потерпілого, свідка, які через свою недостовірність звинувачують іншу особу у злочині. При цьому обмову варто відрізнити від доносу, що може бути зроблений і не в процесі дачі показань. Обмова може бути як сумлінною оманною, так і свідомо неправдивим свідченням. У другому випадку обмова розглядається як показання, що викривають людину у вчиненні правопорушення, якого воно не скоювала. Обмова може бути свідомо помилковою, а також результатом сумлінної омани.

Протилежним поняттям обмови є самообмова, як специфічний феномен, що виникає в процесі розслідування у справі. Під феноменом самообмови розуміють недостовірну інформацію, що повідомляється суб'єктом кримінального чи цивільного процесу, де людина визнає себе винною у здійсненні правопорушення (злочину), не будучи такою. Цей вид самообмови може містити усі формальні ознаки лжесвідчення - порушення законодавства і спрямовування органів дізнання по помилковому шляху, що може привести до притягнення невинного до кримінальної відповідальності. У наукових працях С.С. Кузьміної представлено аналіз судової практики, де самообмова посідає значуще місце. Вивчивши причини численних судових помилок, вона доходить висновку, що достатньо частими причинами

помилки такого роду стають самообмови обвинувачуваних [3, С.73].

Офіцеру відділу по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ, що володіє психологічними навичками виявлення недостовірної інформації, не важко буде вчасно ідентифікувати самообмову. Для цього слід дотримуватися правил, заснованих на системі, розробленій К.С. Станіславським і адаптованій нами до професійної діяльності офіцерів відділів по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ. На першому етапі – це ретельний аналіз і перевірка усіх обставин у справі. Збір максимальних відомостей про особистість правопорушника і формування завдання. На другому етапі - дослідження обставин, що передують самообмові. Належить «прожити життя» обстежуваного персонажа, почавши з того, що б побувати там, де ця людина народилася. Метою усього цього стає одержання фізичного відчуття тих предметів і того буття, які могли б вплинути на зроблений вибір людини на користь самообмови. На третьому етапі - створення внутрішнього духу досліджуваного об'єкта. Прикладом може бути - побувати у місцях, де проживав підозрюваний (якщо це, звичайно, можливе) і «адсорбувати» історію цих місць. На четвертому етапі відбувається з'ясування, чи мало місце порушення чинного законодавства й у чому конкретно воно виражалось.

Самообмова є фактом встановленим за умови: одержання достовірних даних, що викривають неможливість допитуваного бути причетним до злочину (правопорушення); встановлення винного у справі; виявлення доказів, які ставлять під сумнів достовірність інформації, що міститься у показаннях підозрюваного; підозрюваний відмовився від раніше даних показань, де він визнавав себе винним у скоєному правопорушенні. Таким чином, самообмова стає самостійним діянням особи, що стала учасником кримінального чи цивільного процесу, що не підпадає під класифікацію як помилковий донос, як неправдиве свідчення або як приховування правопорушення (злочину).

Наступним, немалозначущим компонентом елементом системи повідомлення недостовірної інформації є наклеп. На відміну від обмови, об'єктом зазіхання наклепу стає честь і гідність людини.

Питання психології

Систематизуючи показання затриманих правопорушників державного кордону, що містять недостовірну інформацію, можна виділити: показання, що є повним вимислом, брехня з елементами правди, показання, що містять часткові помилкові твердження і правдиві показання. Порівняно легко повний вимисел швидко виявляється і спростовується. Перевірка місця і подальша деталізація подій, часу й інших обставин справи приводить до викриття нещирості. Повідомлення недостовірної інформації, що формується на реальних фактах, має потребу у погодженості і тісній синхронізації вигаданого і справжнього. Без дотримання цієї умови неправдиві свідчення будуть непереконливими і неправдоподібними. Узгодження правди і нещирості, а так само бажання допитуваного створити максимальну видимість правдивості своїх показань, відбувається в умовах напруження психіки і дефіциту часу. Ця обставина стала першопричиною виникнення у повідомленій недостовірній інформації певних розбіжностей і непогодженостей.

Здійснюючи психодіагностику недостовірної інформації, що міститься у повідомленні затриманого правопорушника, офіцеру відділу по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ можна застосовувати один із двох тактичних прийомів: при перших спробах брехуна ввести офіцера в оману необхідно ідентифікувати нещирість; на початку правопорушнику дозволяється повідомляти недостовірну інформацію, а потім викривають його нещирість.

На момент, коли офіцеру відділу по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ вдається одержувати лише суперечливу і недостовірну інформацію, йому не варто відчувати психічне порушення, а тим більше показувати цей стан затриманому правопорушнику. Причина у тому, що суб'єкт, що відкрито повідомлює недостовірну інформацію, частково викриває себе, виражаючи зацікавленість у приховуванні істини. Із цієї позиції брехня може бути важливою інформаційною частиною, якою варто користуватися офіцерові у межах своєї професійної компетенції. Із цієї причини не слід повністю погоджуватися із психологічним твердженням, що для одержання правдивих показань краще попереджати брехню, ніж її викривати.

Аналіз дисертаційних робіт з проблеми виявлення брехні [5-12] дає підставу для твердження про те, що проблема своєчасної і тактично грамотної неінструментальної детекції недостовірної інформації є вельми актуальною. Результати проведеного нами опитування офіцерів (n=100) на питання, завдяки чому вони розпізнають брехню, показав, що більшість офіцерів (78%) опираються більшою мірою на свою інтуїцію. У меншому ступені це професійне завдання вирішується за рахунок високих інтелектуальних якостей і розвиненої креативності. У таблиці 3 подано пропонувані варіанти відповідей.

Таблиця 3

Розподіл відповідей на питання: «Чи здатні Ви розпізнавати недостовірну інформацію, якщо так, то завдяки чому?»

Варіант відповіді	%
У мене достатньо розвинена інтуїція	81
Наявність високих інтелектуальних якостей	11
Завдяки розвиненій креативності у своїй діяльності	8

Порівняємо отримані нами результати з результатами, отриманими М.Ю.Коноваленко. Вивчення кількості фіксацій змін поведінки з боку обстежуваних (n=123) при нещирому міжособистісному спілкуванні, показало, що виявлення нещирості за допомогою інтуїції склало усього лише 16% порівняно з іншими можливостями - це значно нижче, ніж за допомогою вербальних - 42,3%, зорово-моторних - 37,1% і поведінкових - 36% показників [1, С.33]. Таким чином, інтуїція, хоча і є важливим засобом неінструментальної детекції недостовірної

інформації у практичній діяльності офіцера, однак значно поступається вербальним, зорово-моторним, поведінковим можливостям.

Дослідження показало низький рівень знань офіцерів відділу по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ у сфері психологічних можливостей професійного виявлення недостовірної інформації. Крім цього, у межах реалізованого дослідження цілеспрямовано вивчалася оцінка актуальності розвитку професійно-психологічної компетентності офіцерів

Питання психології

зазначеної категорії щодо неінструментальної детекції недостовірної інформації. У дослідженні взяли участь 107 офіцерів. Як інструментарій використовувалися довірча бесіда, а також спеціально розроблені для цієї мети анкета, опитувальник, інтерв'ю і тестові методики. Отримані попередні результати перепереверялися за допомогою методик експертних оцінок. Експертами з розроблювальної проблематики було відібрано 21 особу із числа найбільш успішних офіцерів, що мають досвід правозастосовної й аналітичної діяльності, кваліметричні здібності, а також які раніше брали участь в експертній діяльності і навчалися за програмою «Розвиток

професійно-психологічної компетентності офіцера у сфері неінструментальної детекції недостовірної інформації».

Опитування офіцерів показало високу актуальність розвитку у них професійно-психологічної компетентності у сфері неінструментальної детекції недостовірної інформації (90,3% - офіцери відділу по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ; 90,4% - експерти) і затребуваність використання технологій неінструментальної детекції недостовірної інформації у своїй практичній діяльності (85,9% - офіцери відділу по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ; 95,1% - експерти) (табл. 4).

Таблиця 4

Оцінка актуальності розвитку професійно-психологічної компетентності офіцера відділу по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ у сфері неінструментальній детекції недостовірної інформації (у % від числа опитаних)

№ п/п	Питання	Офіцери відділу по роботі з іноземцями і адміністративного впровадження ДПСУ (n=107)				Експерти (n=21)			
		Рівні							
		Вис.	Сер.	Низ.	Відс.	Вис.	Сер.	Низ.	Відс.
1.	Оцініть, будь ласка, рівень актуальності проблеми розвитку компетентності офіцера у виявленні недостовірної інформації	70,2	19,3	7,5	3,0	71,5	20,6	7,8	0,1
2.	Як Ви оцінюєте рівень актуальності використання технологій виявлення недостовірної інформації у своїй професійній діяльності?	64,4	21,3	8,2	6,1	69,9	23,3	5,1	0,7
3.	Оцініть, будь ласка, рівень використання у професійній діяльності технологій виявлення недостовірної інформації	5,9	10,5	34,8	48,9	4,6	14,5	28,6	52,3

Однак при цьому в процесі дослідження було встановлено, що технологія неінструментальної детекції недостовірної інформації у практичній діяльності застосовуються у незначному ступені (16,4% - офіцери відділу по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ; 21,1% - експерти). Причиною цього, на нашу думку, є відсутність у зазначеної категорії офіцерів знань у сфері технологічних основ неінструментальної детекції недостовірної інформації і досвіду застосування цих технологій у своїй практичній діяльності.

Висновки. Таким чином, знання офіцерами можливостей психотехнологій неінструментальної детекції недостовірної інформації і нещирості у поведінці людини є важливою передумовою їхньої успішної діяльності з розслідування і розкриття

правопорушень на державному кордоні України.

Основними напрямками *подальших досліджень* можуть бути дослідження феномену недостовірної інформації у контексті індивідуально-особистісних якостей об'єкта професійного інтересу правоохоронця, мотивами та цілями взаємодіючих суб'єктів в умовах правоохоронної діяльності, психологічні особливості ідентифікації недостовірної інформації у різних сферах і типових ситуаціях професійної діяльності як правоохоронців, так і об'єктів їхнього професійного інтересу; класифікація та основний зміст функцій недостовірної інформації, розробка та удосконалення методичного інструментарію, який дозволяє більш тонко вивчати специфіку прояву феномену недостовірної інформації у різних

Питання психології

типах взаємовідносин суб'єктів професійної діяльності правоохоронців, вивчення зв'язку проявів недостовірної інформації зі специфікою соціальних ситуацій у реальному житті та правоохоронній практиці зокрема.

Література

1. Коноваленко, М. Ю. Продуктивность решения социально-перцептивных и коммуникативных задач в условиях неискреннего делового общения. Автореф. дис. .к. психол. н. / М.Ю. Коноваленко. - М.: РАГС, 2004. - 25 с.
2. Юридическая психология: терминологический словарь / Бандурка О. М., Венедиктов В. С. [и др.]. - Харьков, 2005. - 432 с.
3. Кузьмина, С. С. Самоговор: правовые и процессуальные аспекты / С.С. Кузьмина // Правоведение. - 1989. - №6. - С.62-64.
4. Власов, А. И. Психолого-акмеологические технологии выявления заведомо ложных показаний в следственной деятельности : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / Власов Артем Игоревич. - М., 2010. - 255 с.
5. Колісник, О. Л. Психологічні особливості професійного реагування на дезінформацію співробітниками розвідувального органу Міністерства оборони України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Колісник Олег леонідович. - Хмельницький : Вид-во Нац. академії держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, 2012. - 181 с.
6. Красников, М. А. Регулятивная функция дезинформации в межличностном общении : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Красников Михаил Александрович. - М., 2006. - 208 с.
7. Марданов, Д. А. Психофизиологическое исследование ситуативной дезинформации в условиях психологического отбора (в системе правоохранительных органов) : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.02 / Марданов Дамир Ансарович. - Уфа, 2002. - 137 с.
8. Никитина, Е. В. Взаимосвязь образа ситуации лжи с поведением личности (на примере представителей социномического типа профессий) : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Елена Валентиновна Никитина. - Казань, 2009. - 155 с.
9. Плотникова, С. Н. Лингвистические аспекты выражения неискренности в английском языке : автореф. дис. ... д-ра филол. н. 10.02.04 / Светлана Николаевна Плотникова. - М., 2000. - 382 с.
10. Романов, С. Ю. Обман як спосіб злочинної діяльності : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08 / Романов Сергій Юрійович. / - Харків : Університет внутрішніх справ, 1998. - 216 с.
11. Тарасов, А. Н. Социально-психологические феномены ложной информации в организации : дисс. ...доктора психол. наук : 19.00.05 / Тарасов Александр Николаевич. - М. : Изд-во МГУ, 2004. - 360 с.
12. Церковная, И. А. Многомерно-функциональное исследование лживости как индивидуально-психологической особенности личности : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Церковная Ирина Анатольевна. - Екатеринбург, 2005. - 183 с.

Filippov M. A., lecturer of the department

THE USE OF PSYCHIC TECHNOLOGIES DETECTION OF UNRELIABLE INFORMATION OFFICERS-BORDER GUARDS IN THEIR PROFESSIONAL ACTIVITIES

The article is devoted to the psychological analysis of the practice of the use of psychic technologies noninstrumental detection of unreliable information officers of the Department on work with the foreigners and administrative implementation of the uasbgs in their professional activities. As shows the analysis of the phenomenon of providing false information in the practice of the officers, the insincerity of the participants of the process is a method of struggle with the legal system of our state. It is emphasized, that the knowledge of the officers of the opportunities psychotechnologies of noninstrumental detection of unreliable information and insincerity in human behavior is an important prerequisite for the successful investigation and disclosure of offences on the state border of Ukraine.

Key words: psychotechnologies, noninstrumental detection, misleading information.